

**KORXONALARNING ASOSIY FAOLIYATINI BAHOLASH TIZIMINI
BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH**

Sa'dullayev Oybek Turdali o'g'li
Toshkent kimyo-texnologiyalari instituti
Shahrisabz filiali asistent o'qituvchi
+998 91 1345722

Annotatsiya. Ushbu maqolada turli olimlar tomonidan ilgari surilgan korxonalar faoliyatini baholashning nazariy jihatlarini muhokama qilingan. Shuningdek, bugungi kunda korxonalarining asosiy faoliyatini baholash zarurligi va uning nizomlarda o'z ifodasini topishini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: korxonalar, baholash faoliyati, baholash standartlari, baholash mezonlari.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining murojaatnomasida qayd etilganidek, ishlab chiqarish kichik va o'rta korxonalar faoliyatini qo'llab-quvvatlash va rivojlantirishni talab qiladigan eng asosiy vazifadir. Aholini sifatli tovarlar bilan ta'minlash, tovar-logistika infratuzilmasini shakllantirish va rivojlantirish kichik va o'rta biznes subyektlarining raqobatbardoshligini oshirishga hamda tashqi bozorga chiqish uchun shart-sharoitlar yaratishga yordam beradi. Shu paytgacha iqtisodiyotda iqtisodiy faoliyatning iqtisodiy samaradorligi mohiyatiga yagona ilmiy asoslangan yondashuv shakllanmagan, bu uning mezonlari va ko'rsatkichlari tizimining yagona kontseptsiyasini ishlab chiqishga imkon bermaydi. Mahalliy va xorijiy adabiyotlarda ta'kidlanishicha, xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatining samaradorligini baholash kompaniyaning nazariyasi va amaliyotida asosiy muammo hisoblanadi.

Korxonalarining ishlashi va rivojlanishining zamonaviy shartlari yuqori darajadagi beqarorlik, raqobatning qiyin sharoitlari va ularning dinamikini, hayotiyligini va antentropiyani ta'minlash uchun ortib borayotgan qiyinchiliklar bilan tavsiflanadi. Bu tadbirkorlik faoliyatini tashkil etish va yuritish uchun yangi yondashuvlardan foydalanishni talab qiladi. So'nggi yillarda raqobat kurashida boshqaruv modellarini raqobatlash uchun tovarlar va xizmatlar uchun raqobat darajasidan diqqatni jalb qilish tendentsiyasi kuzatildi. Mikro va makro darajadagi jadal iqtisodiy rivojlanishni innovatsion asosda ta'minlash omillarini qayta ko'rib chiqish, ishlab chiqarish jarayonlarining ko'lami va tuzilishini o'zgartirish, korxonalarining raqobatbardoshligini sezilarli darajada oshirish va ularning faoliyatiga ilg'or biznes-modellar va boshqaruv innovatsiyalarini joriy etish zarur. Bundan tashqari, ochiq axborot va global iqtisodiyotning zamonaviy holatida murakkab iqtisodiy tizimlarga aylangan korxonalarini samarali boshqarish innovatsion menejment

amaliyotiga eng yangi nazariyalar, konsepsiyalar, usullar va vositalarni joriy etishni joriy etadi.

"Baholash faoliyatini yanada takomillashtirish va past rentabelli va ishlamaydigan davlat korxonalarini amalga oshirish mexanizmlarini soddalashtirish to'g'risida"gi farmon(PC-4381, 2019-yil 1-iyun) O'zbekiston Respublikasi prezidenti tomonidan qabul qilindi. Farmon milliy baholovchilar uchun baholashning yagona standartlarini, shu jumladan, xalqaro ekspertlar va baholash kompaniyalari ishtirokida muntazam seminarlar va treninglar tashkil etishni, shuningdek, ilg'or xorijiy tajribalarni joriy etishni va milliy baholash kompaniyalari xizmatlarini xorijiy bozorlarga olib chiqishni qo'llab-quvvatlashni, O'zbekistonda baholash faoliyati sohasida taniqli xorijiy jamoat tashkilotlarining vakolatxonalarini ochishni boshlashni belgilaydi. Mustaqil baholash tizimini yanada rivojlantirish, baholash xizmatlarining professionalligi va sifatini oshirish, baholash tashkilotlari faoliyatini tartibga solishning samarali usullarini joriy etish, baholash ishlarining natijalari va xolisligi uchun ularning mas'uliyatini kuchaytirish, shuningdek, davlat aktivlarini sotish jarayonini soddalashtirishni o'z ichiga oladi.

Korxonani baholashdan maqsad korxonaning to'g'ri yo'nalishga yo'nalganligini aniqlashdan iborat. Buni korxonada tafakkurini ro'yobga chiqarishga qaratilgan taraqqiyotni o'lchash orqali amalga oshiradi. Ushbu jarayon "atrof-muhitni shakllantirish" va dastur, loyiha va tizim imkoniyatlarini tanlashga yordam beradi. Bu korxonaning texnik o'lchovlari biznes qarorlariga integratsiyalashgan asosiy vositadir.

Ushbu jarayon o'lchov dasturini korxonada baholash va baholashda foydalanish uchun ma'lumot yig'ish vositasi sifatida belgilaydi. Ushbu chora-tadbirlar strategiya va uni amalga oshirish to'g'ri ishlashini aniqlashga yordam beradi. Chora-tadbirlar kelajak uchun ko'zda tutilgan narsalar va bashorat qilingan narsalar o'rtasidagi farqlarni aniqlash uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Bu jarayon xavf va imkoniyatlarni aniqlashga, muammolarni aniqlashga va tegishli choralarni belgilashga yordam beradi. Sezuvchanlik tahlillari korxonaning barqarorligi va moslashuvchanligi darajasini aniqlash uchun amalga oshiriladi.

Diana Xekl, Yurgen Murmansk va P. Dryuker kabi olimlar samaradorlikni tahlil qilish nuqtai nazaridan biznes samaradorligini baholaydilar. Korxonada ishlab chiqarish resurslarini nazorat qilish va ularni imkon qadar samarali ishlatishi kerak[1], M. Porter raqobatbardoshlikni baholashga qaratilgan strategik tahlil orqali biznes samaradorligini baholaydi. Uning fikricha raqobatbardoshlikning asosi-mehnat va kapitaldan samarali foydalanish"[2].

Ma'lumki, dastlab kompaniyalar faoliyatining samaradorligi moliyaviy va iqtisodiy ko'rsatkichlardan foydalangan holda baholanardi. Keyinchalik, korxonalar faoliyatining samaradorligini baholash ularning faoliyati maqsadlariga bog'liq bo'lishi kerakligi e'tirof etildi. Ba'zilar, ishlash ko'rsatkichlari rahbariyatning harakatlarini aniqlaydi, shuning uchun ular strategiyadan kelib chiqishi kerak deb hisoblaydi. Bir

qator tadqiqotlar kompaniyaning faoliyati samaradorligini funktsional yondashuv nuqtai nazaridan baholaydi[3], har qanday ko'rsatkichni funktsiyalar to'plami sifatida ko'rib chiqadi. Tashkilotdagi barcha funktsiyalar o'zaro bog'liqlikda ekanligini ta'kidlaydigan protsessor yondashuvi uncha mashhur emas edi[4]. Ba'zi hollarda olimlar biznes samaradorligini baholash uchun mijozlar ehtiyojini qondirish, aktivlar va sotish rentabelligi, foyda, sotish va bozor ulushini tahlil qilish asosida marketing konsepsiyasidan foydalanadilar. Ushbu sohadagi eng taniqli mahalliy tadqiqotchilardan biri [5] tadbirkorlik faoliyati samaradorligini baholash tizimi maqsad va natijaning o'zaro ta'sirini aks ettiruvchi modelning elementi sifatida qaraladi deb aytadi. Yondashuvning ushbu versiyasi tashkilot faoliyatida tovar, savdo, narx va kommunikatsiya strategiyalarining samaradorligini tahlil qilishni o'z ichiga oladi. Ushbu potentsiallarning har biri uchun fan va amaliyotda baholash mezonlari ishlab chiqildi.

Mahalliy korxonalar amaliyotida asosiy faoliyat turlari samaradorligini baholashga tizimli yondashuv keng qabul qilindi. U olingan natijalarni va xarajatlarni taqqoslashga asoslangan va bir qator koeffitsientlarni hisoblashni nazarda tutadi. Boshqaruv samaradorligini baholashda tizimli yondashuv har qanday iqtisodiy tizim bir-biriga bog'liq bo'lgan elementlarning to'plamidir. Tizim kirish, tashqi muhit bilan aloqa, qayta aloqa va chiqishga ega.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. HECKL, D., MOORMANN, J. (2010) Process Performance Management. In: vom Brocke J., Rosemann M. (eds): "Ish jarayonini boshqarish bo'yicha qo'llanma" 2. International Handbooks on Information Systems (pp 115-135). Berlin: Springer.
2. PORTER, Michael E. (2005). Raqobat strategiyasi: tarmoqlar va raqobatchilarni tahlil qilish metodlari. <http://www.klex.ru/7nf>.
3. MOISEEVA, I.I. (2013). Tadbirkorlik faoliyatini baholashga yondashuvlar//Ijtimoiy-iqtisodiy hodisa va jarayonlar. <https://elibrary.ru/item.asp?id=20617181>.
4. GUHA, S., GROVER, V., KETTINGER, W. J., TENG, J.T.C. Business process change, and organizational performance: Exploring an antecedent model. Journal of Management Information Systems. Vol 14, year 1997, number 1, page 119-154.
5. BAGIEV, G.L., ASAUL A.N. (2001). Organization of entrepreneurial activity: textbook. Saint Petersburg: Publishing House of Saint Petersburg State University of Economics. Retrieved from: http://www.aup.ru/books/m72/7_1.htm.